

Fingerlerkespore. Foto: Gunnar Bjar

Duskmyrrull på Akerøya. Foto: Aase Richter

Akerøya. Foto: Oslofjordens friluftsråd

Grønnfink. Foto: Trond Haugskott

Sauer på beite. Foto: Monika Olsen

Akerøya

Akerøya er 1,6 kvadratkilometer stor, og høyeste punkt er 33 meter over havet. På øya finner du bart fjell, gressletter og strandenger. Her er også også de karakteristiske klovene hvor busker og trær stikker fram i landskapet.

Om sommeren er beitende sauer vanlig å se – sauene gjør en viktig jobb med å holde beitelandskapet i hevd. I tillegg har det i de siste årene blitt fjernet blant annet eier i enkelte områder ved rydding og brenning. Denne type skjøtselstiltak er viktige for å bevare kulturmiljøet på Akerøya.

FUGLEØYA I NASJONALPARKEN

Akerøya er et yndet sted for fugleelskere og den beste kjente fuglelokaliteten i Ytre Hvaler nasjonalpark. Øya er en viktig rasteplass for trekkfugler. Mer enn 260 forskjellige fuglearter er registrert på Akerøya – ett av de høyeste artsantallene for noe enkeltområde i Norge. Hit kommer også svært sjeldne fugler – deriblant fire nye arter for Norge: Rødstrupesanger, rødtoppfuglekonge, steintrøst og sangspurv.

RIKT PLANTELIV

Hvalerøyene har lenge vært kjent for å huse mange sjeldne og truede plantearter, og Akerøya er intet unntak. Her er det stor variasjon i naturen og i naturtyper som for eksempel kalkrike enger, naturbeitemark og lyngheier. Det gjør at mange ulike arter trives på øya. Det er registrert mer enn 400 plantearter på Akerøya, og flere er sjeldne, truede og sårbare rødlistearter. Av disse kan nevnes smalsøte, stjernetistel, bakketimian, fingerlerkespore, gul hornvalmue, strandkål, rosettkarse, vårvikke og vassskjeks.

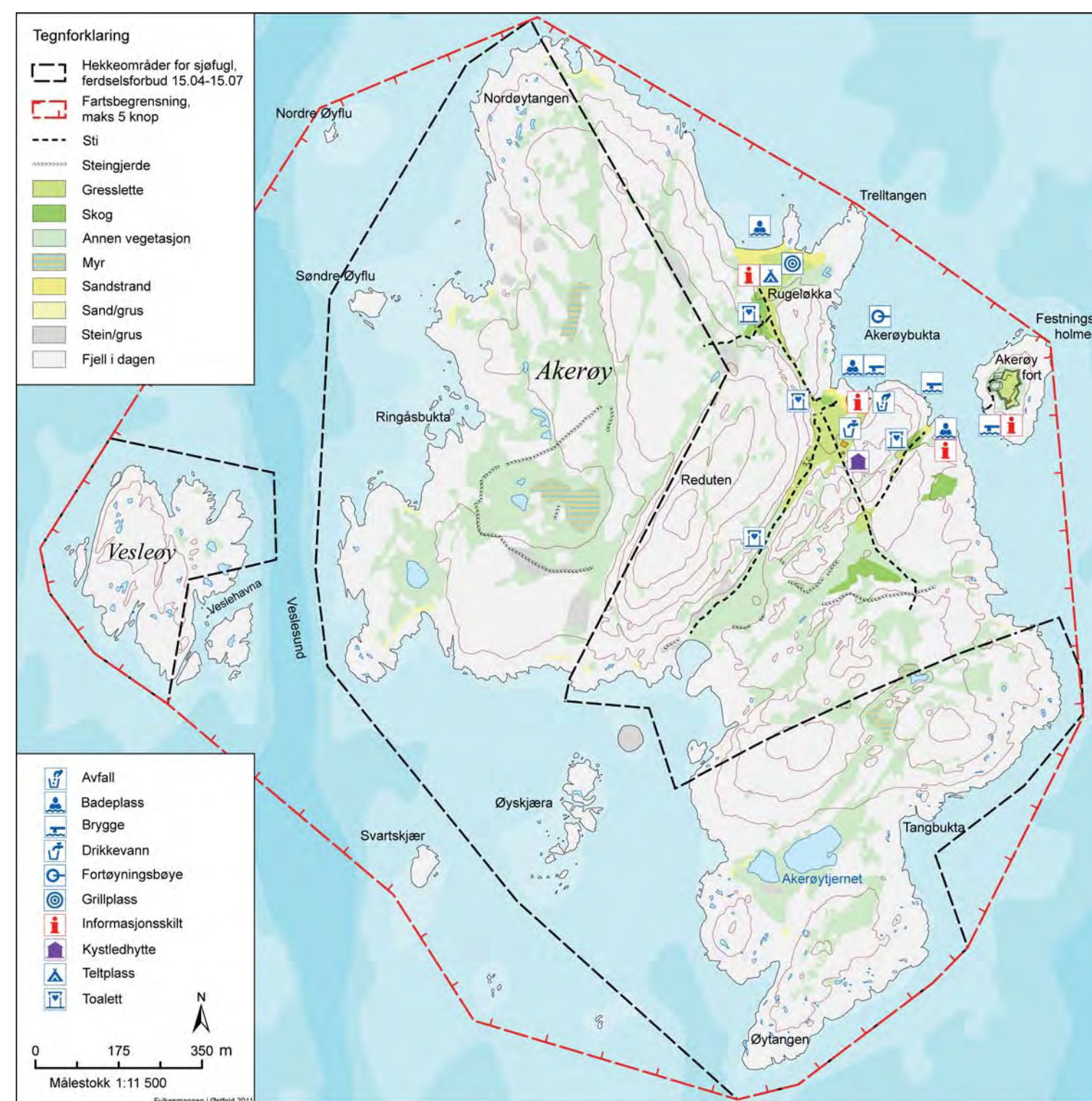
Strandkål

Øya har også noen fine tjern hvor det lever truede kransalger som stinkkrans, taggkrans og piggkrans.

GODT BEVART KULTURMILJØ

Det eldste sporet etter mennesker på Akerøya er en gravrøys, antakelig fra bronsealderen (ca. 1800-500 f. Kr.). Mens Akerøy fort på Festningsholmen var i bruk, ble noen mann gravlagt på en liten gravplass på Akerøya. Øya var bebodd i flere perioder; det har vært både småbruk og husmannsplass her. Fra gårdsbruket ble det fram til 1950 drevet med storfe. Ærfugl er vanlig på øya, og dun og egg hadde tidligere næringsmessig betydning. Akerøya ble i 1901 fredlyst som egg- og dunvær, det eneste i sitt slag på Østfoldkysten. Både naturen og kulturmiljøet på Akerøya byr på spesielle opplevelser. Kulturminner som gravrøysa, restene etter Reduten på utkikkspunktet, en skytestilling, den gamle gravplassen, fortøyningsboltene, beitelandskapet og våningshuset danner en vakker og spennende helhet. Våningshuset på øya var i perioder bolig for kommandanten på Akerøy fort.

I sagatiden het øya Saltholmen, kalt opp etter noen grunne poller der det ble utvunnet havsalt.

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Akerøya har mer enn 16 rødlistede planter og over 10 rødlistede fuglearter hekker her.

www.artsdatabanken.no

Stinkkrans

Steinvender

AKERØYA ORNITOLOGISKE STASJON

Stasjonen har tilhold i det siste gjenstående huset på Akerøya. Stasjonens historie starter i 1955, først med tilfeldig ringmerking, så mer systematisk fra 1961. Fangst og ringmerking av fugler på vår- og høsttrekket har siden starten vært en viktig del av stasjonsvirksomheten. 85 000 fugler fordelt på 145 arter var ringmerket per 2004.

Fuglene blir fanget i spesielle nett. Disse sjekkes minst en gang per time slik at fuglene ikke skades. Fuglene plukkes ut av nettet av øvede personer før de registreres og ringmerkes i bua. For Akerøyas del har merkingen bl.a. vist at en stor andel møller, svarttrøst og grønnfink returnerer for å hekke på øya i årevis. Merkingen bidrar derfor til et mer komplett bilde av fuglelivet.

Når stasjonen er bemannet er du hjertelig velkommen til en prat.

FRILUFTSLIV

Akerøya er et av de mest benyttede friluftsområdene i Hvaler-skjærgården. Den mest attraktive delen av øya er området rundt gårdsbruket midt på øya og strender og svaberg på nordøstsiden av øya. Her er det gode muligheter til å fortøye båten og gå i land for å gå en tur, bade eller telte.

Deler av øya er sikret som friluftsområde av Oslofjordens Friluftsråd (OF). Mellom Festningsholmen og Akerøya, finner du Akerøyhavna eller Festningshavna som den også kalles. Her er det ilandstigningsbrygger på Festningsholmen og på Akerøya. Det er også en svabøye som OF har lagt ut til bruk for besøkende. Gårdshuset er del av kystleden og kan leies for inntil 3 døgn i deler av året. Du finner mer informasjon om kystleden og fortøyningsbøyer på www.oslofjorden.org.

Fortøyningsringene merket med svarte/hvite sirkler stammer fra seilskutetiden.

- Telting er ikke tillatt i områder med ferdsselsforbud – se kartet.
- Fyr aldri opp bål eller engangsgrill på svaberg. Den fine glasuren som isskuringen har skapt, ødelegges for alltid.
- Det er ferdsselsforbud i hekkeområder for sjøfugl fra 15. april til 15. juli – se kartet. Dette gjelder også i sjøen.
- Husk båndtvang av hensyn til fugler og sauer. Sauebeiting er en viktig del av skjøtelsen på Akerøya.

Oslofjorden friluftsråd

Flyfoto 1984. Foto: Geir Hardeng

Reduten. Foto: Vidar Asheim

Foto: Aase Richter

Foto: Aase Richter

Foto: Aase Richter

Akerøy fort

Festningsholmen med Akerøy fort ligger rett øst for Akerøya. Fortet ble anlagt i perioden 1680-1750 som en ytre befestning for Fredriksten festning i Halden og Fredrikstad festningsverker. Akerøy fort er et av de mest synlige og spektakulære kulturminnene i Ytre Hvaler nasjonalpark. Her kan både barn og voksne få en opplevelse av skjærgårdens historie, holmens flotte beliggenhet og stedets rike flora. Her finner du blant annet malurt, strandkål, gåsefot, rosettkarse og en stor bestand vårvikke.

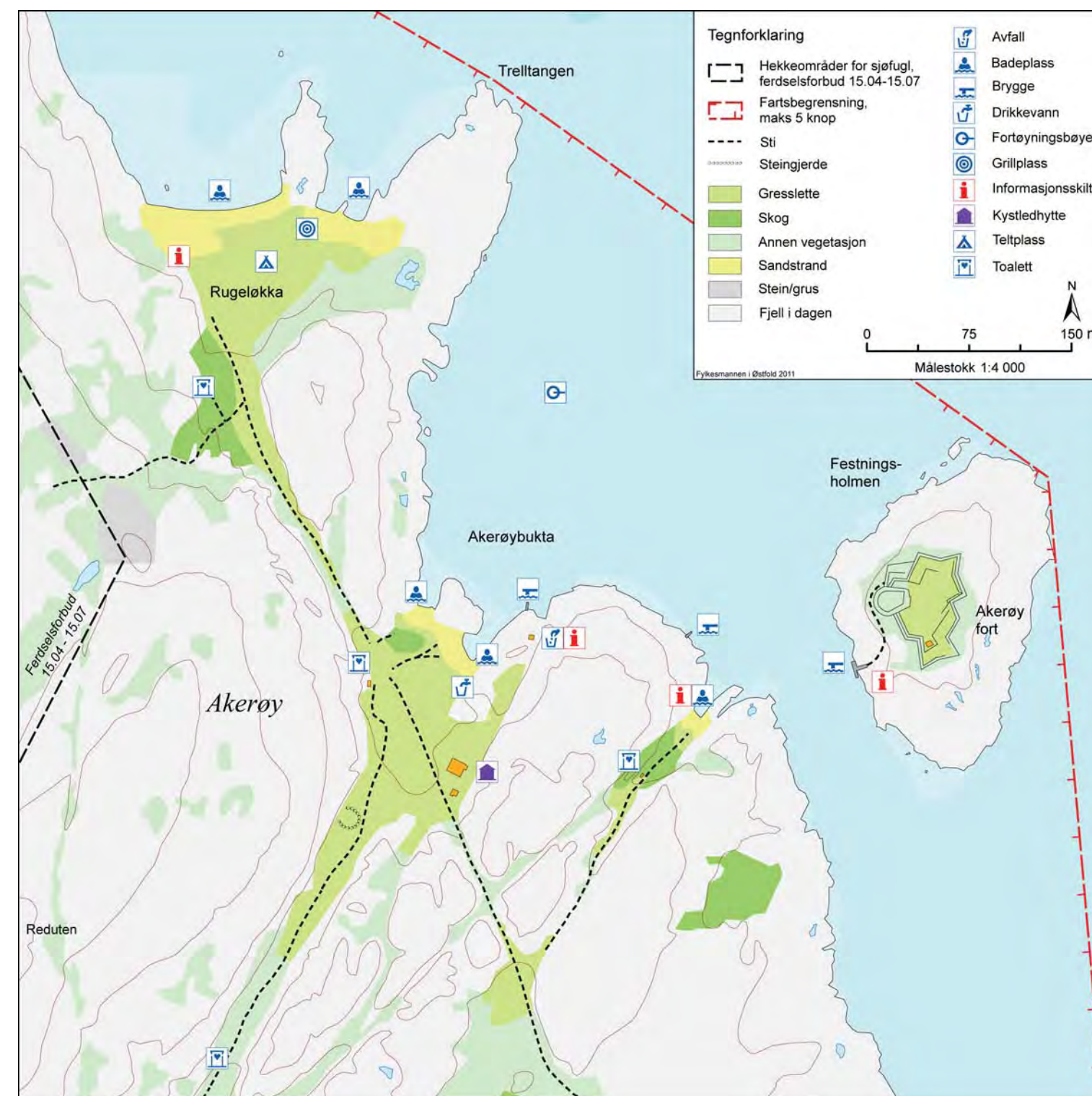
HISTORIE

Det fremgår av kong Christian IVs forsvarsplaner under Kalmarkrigen på begynnelsen av 1600-tallet at Akerøya ble betraktet som en betydningsfull havn og som et ytre forsvarsstrategisk støttepunkt for å sikre innseilingen til Fredrikstad. Selve fortet ble bygd i tre etapper og erstattet den gamle tømmerkansen fra 1664. Byggingen av en murskanse startet i 1680, skansen ble utvidet til et tårn – en donjon – utover i 1680-årene. Murene rundt tårnet ble bygd mellom 1730 og 1750. Skip og båter kunne søke tilflukt her mot betaling til fortets kommandant. Fortet ble aldri angrepet, men det hadde en avskrekkende effekt med sine 27 kanoner og opptil 150 mann i garnisonen under krigstid.

Selveste Peter Wessel Tordenskjold skal ha brukt havnen som utgangspunkt for sine tokt mot svenskene under Den store nordiske krig (1700-1721). Fra en liten skanse – Reduten – på Akerøyas høyeste punkt, er det god oversikt over ytre Oslofjord og eventuelle fiendtlige krigsskip.

Tordenskjold

Strandkål

OM KONSTRUKSJONEN AV FORTET

Befestningsverkene består av donjonen som er omgitt av murer med inn- og utgående vinkler eller flanker (tenaljeverk) med oppmurte vollganger og banketter. Akerøy fort har en søndre og nordre tenalje som er forsterket med hvert sitt kanonbatteri. Donjonen rommet mannskapsforlegning, magasin, kruttammer og vannforsyning. Ovenpå var det en batteriplattform for kanoner. Donjonen er beskyttet av et befestet område som skulle gi ytterligere rom for bygninger, mannskap, anlegg og skyts. Inne på festningsvollen sto det tidligere en kommandantbolig og en liten kaserne som vi i dag bare finner tuftene etter. Hovedporten har en utvendig beskyttelse bestående av to murte flanker og en port. Donjonen har adkomst via en gang gjennom murverket.

BETYDNINGEN AV FORTET

Akerøy fort fikk aldri noen stor strategisk betydning. I 1807 brøt det ut en ny krig mot Sverige. Fortet ble ikke ansett å ha tilstrekkelig militær betydning til å bli opprettholdt. De begrensede sjøstridskreftene en satt igjen med etter flåteranet i 1807 var heller ikke egnet til å understøtte og forsyne anlegget. For å unngå at det skulle falle i fiendens hender, ble Akerøy fort demolert (satt ut av spill) i 1808 av nordmennene selv. Slik ble det stående fram til sommeren 1883. Da brukte en norsk flåteavdeling under kommando av prins Oscar Bernadotte ruinene som skytemål under en marineøvelse, og tilstanden ble ytterligere forverret.

GJENOPPBYGGING

Slik ble Akerøy fort stående til forfalls inntil arbeider med restaurering og gjenoppbygging startet på begynnelsen av 1960-tallet og fortsatte i rundt 20 år. Arbeidene ble gjennomført med frivillig innsats.

Krikkand. Foto: Trond Haugskott

Sandlo. Foto: Trond Haugskott

Skipstadkilen.

Foto: Aase Richter Takrør. Foto: Trond Haugskott

Foto: Tom Herman Lie

Skipstadkilen – Vikerkilen

De to kilene på Asmaløy har en meget rik flora og fauna. Disse kilene er også fine eksempler på landhevningen – der landet fortsatt hever seg i forhold til havnivået etter å ha blitt tynget ned av isen under siste istid. Kilene vil etterhvert bli til kystnære tjern. Se også på kartet hvordan de grunne kilene avsnøres fra havet.

Skipstadkilen er grunn og nesten helt omkranset av takrør – en av de største grasartene. Næringstilsig fra landbruksområdene langs Stordiket påvirker naturen i og rundt Skipstadkilen.

Vikerkilen er dypere og har et mer marint preg. Naturen i og rundt kilen blir påvirket av myr og overvann fra området rundt.

Du kan følge kyststien fra Viker til Brattestø og videre nordover på Asmaløy.

ET RIKT FUGLELIV

Skipstadkilen og Vikerkilen er viktige områder for fugl. For våtmarksfugler som ender og vadere er området spesielt verdifullt som rasteplass under vår- og høsttrekket.

Området er viktig for spurvefugler som blåstrupe, sivsanger og myrsanger. Fuglene finner mat i takrørskogen under trekket. Kilen har også stor betydning som hekke-, matsøk- og myteområde.

I den grunne Skipstadkilen er det gressender som for eksempel stokkand og krikkand som trives best, mens i den dypere Vikerkilen er det flere dykkender som siland og toppand. Flere arter vadefugler er vanlig i begge kilene.

Begge kilene har små «hekkeholmer» nær utløpene. Det er stort sett fiskemåke, hettemåke og makrellterne som hekker på disse holmene. Rørsanger og sivpurv hekker i takrørskogene, og om høsten overnatter store mengder låvesvale og stær her.

I Skipstadkilens takrør trives også skjeggmeis – en art som har innvandret til Norge i løpet av de siste tiårene.

STOR ARTSRIKDOM

Rundt Vikerkilen er det større strandenger med mange sjeldne arter. Beiting bidrar til den rike floraen ved å hindre at strandengene gror igjen.

Du finner også sjeldne sopparter i ospeskogen nær parkeringsplassen ved Vikerkilen. Kilen er også viktig for truete arter av kransalger.

Området er også meget verdifullt for insekter, og spesielt sommerfugler.

Fiskemåke

Strandeng finnes øverst i strandsonen, og består av salttålede planter. Strandenger finnes på lite værharde steder i viker og ved elvemunninger langs kysten. Dette er en naturtype som krever skjøtsel som beiting eller slått.

Skjeggmeis

NORGES
NASJONALPARKER

Gressender finner maten på grunt vann, langs vannkanten eller på land og dykker meget sjelden. I stedet vipper de kroppen framover, slik at bare den bakre halvdel stikker opp av vannet.

Stokkand

Dykkender finner maten på dypere vann og dykker derfor for å finne den.

Toppand

Mytende ender

Fra St. Hans og utover samles flokker av ender i Skipstadkilen og Vikerkilen for å myte, det vil si at de fornyer fjædrakten og mister vingefjærene for en periode. I denne perioden kan de ikke fly, og er derfor avhengige av næringsrike og relativt trygge områder med våtmark.

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Svært mange arter er funnet i Skipstadkilen og Vikerkilen. Det dreier som om mer enn 20 planter, syv kransalger, flere arter av sopp, moser, lav og insekter (særlig sommerfugler).

www.artsdatabanken.no

Kransalger er en algegruppe som lever i ferskvann, og stedvis i brakkvann. Den er nær slektning med landplanter. Kransalger blir flere desimeter store og ligner med sine kransstilte kortskudd litt på sneller. Kransalger foretrekker innsjøer og tjern med rent og kalkrikt vann. I Norge finnes det 24 arter kransalger.

Stinkkrans

Vinter på Landfastodden. Foto: Aase Richter

Storfe på Skjellvik. Foto: Gunnar Bjar

Foto: Gunnar Bjar

Skjellbanker på Landfasten. Foto: Aase Richter

Strandmalurt - Hvalers kommuneblomst. Foto: Aase Richter

Brattestø – Huser

Sørvestre Asmaløy har lenge vært kjent som et meget verdifullt naturområde med spesiell geologi, vegetasjon, mange sjeldne insekter og våtmarksfugler.

Her finner du områder med kystlynghei, strandenger og kalkrike enger. Disse områdene er preget av lang tids beite. Beiting er viktig og bidrar til den rike floraen slik at lyngheier og strandenger ikke gror igjen.

NATUR I SÆRKLASSE

Sørvestre Asmaløy er det området i Østfold med flest truete og sårbare plantearter. Mange arter fra Norsk rødliste finnes her. Eksempler på rødlistearter er dvergmarinøkkel, honningblom, strandbete, dverglin, smalsøte og strandmalurt.

De største områdene med kystlynghei i Østfold finner du innenfor nasjonalparken på Asmaløy.

Insekter trives godt i områdene rundt Brattstø og Huser. Her er det funnet spesielt mange sommerfugler – på Asmaløy er det registrert mer enn 900 arter, hvorav 130 er sjeldne i Norge, og ca. 100 er på Norsk rødliste.

Svalestjert

GEOLOGI

Hvalerraet, som ender i sjøen ved Brattestø kan du se flere steder på Asmaløy. Legg spesielt merke til området mellom Huserstøet og hovedveien. Her er raet tydelig med flere gamle strandvoller.

Flere morenerygger går ut i havet ved Brattestø. Rullesteinsrøyser i ulike høyder og røysenes avstand fra dagens strandlinje viser hvordan landet har hevet seg etter istiden. Nordøst for Skjellvik kan du se et annet eksempel på landhevingen. Nær Vikertangen er det mye grov, utvasket rundkamp i størrelser som ellers ikke er sett i Østfold.

HVALERRAET

For 20 000 år siden lå innlandsisen over Norge og Nord-Europa. Selve brefonten lå i Nord-Tyskland. Da var breen over Østfold omkring to kilometer tykk. Da klimaet ble varmere begynte breen å smelte og brefronten flyttet seg nordover. Avsmeltingen stoppet opp i perioder slik at brefronten ble liggende rolig og lenge på et sted. Her ble det liggende igjen morenemateriale (sand, grus, stein, leire) som dannet en rygg, en endemorene, langs brefronten. Innlandsisens første stans i Østfold var på Spjørøy og Kirkøy for 13500 år siden, og det var da Hvalerraet ble dannet. Steinene langs sørsiden av Spjørøy og ved Brattestø på Asmaløy havnet i vannkanten og ble rundet av bølgene.

Honningblom

Smalsøte

NORGES NASJONALPARKER

Lyngheilandskapet er et skogløst kulturlandskap hvor røsslyng utgjør en vesentlig del av vegetasjonen. Områdene med lyngheilandskap har på 1900-tallet blitt redusert, særlig på grunn av færre beitende husdyr. Typisk for lyngheiene er at de gror til med skog. Områdene er avhengig av skjøtsel som beiting, rydding og brenning.

Røsslyng

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Svært mange rødlistearter er funnet på Asmaløy. Det dreier seg om mer enn 22 planter, kransalger, sopp, moser, lav, insekter (særlig sommerfugler) og fugler.

www.artsdatabanken.no

FRILUFTSLIV

Fra Brattestø kan du følge kyststien mot Huserstøet og videre forbi Skipstadkilen og Vikerkilen helt til Vikerhavn. Ved Huserstøet er det en liten sandstrand. Skipstadkilen og Vikerkilen er grunne kiler der mange fuglearter oppholder seg. Stien gjennom flere beiteområder med kuer og hester. Kyststien fortsetter også fra Brattestø nordover til Åsebu der det er fine sandstrender.

Er du interessert i å se på sommerfugler er Asmaløy området for deg. Denne delen av nasjonalparken er også et fint sted å se etter de første trekkfuglene om våren. Vinden er sjelden fraværende - ta gjerne turen ut hit en høstdag og la deg begeistre av mektige vinder og sjøsprøyt. Mot sørvest ser du Akerøya og Festningsholmen.

På Viker og Svarteberg kan du oppleve et av Hvalers fremste kjennemerker; glattskurte svaberg av granitt. I sundet ved Skinnarholmen er det fine badeplasser. Vass gjerne over til holmen og se på store opphopninger av blåskjell.

Husk båndtvang for hunder av hensyn til fuglelivet og husdyr på beite.

Oslofjorden friluftsråd

INTERREG SVERIGE-NORGE

EUROPEAN UNION

Herfølørset. Foto: Aase Richter

Jettegryte. Foto: Aase Richter

Glattskurt gneiss. Foto: Monika Olsen

Tusengylden. Foto: Monika Olsen

Foto: Aase Richter

Herføl

Herføl er ca. to kilometer stor. Det høyeste punktet på øya er 32 meter over havet. Berggrunnen består av gneiss, med flotte glattskurte svaberg som vi finner mye av mest på sørsiden av øya. Skjellsandavsetninger med rik vegetasjon finner du over hele øya, men mest på nordsiden. Kystlynghei, formet av beite og brenning gjennom flere hundre år, er den vanligste naturtypen på de mer karrige områdene. Svanetangen, det største offentlige friluftsområdet, ligger på sørvest på øya. Herføl er den sørligste bebodde øya i kommunen. Fra gammelt av var Herføl et viktig fiskerisentrum – i dag er øya blitt et sommer- og turistsenter.

I tillegg til Ytre Hvaler nasjonalpark finner du også Herfølsalta naturreservat i området.

RIKT PLANTELIV

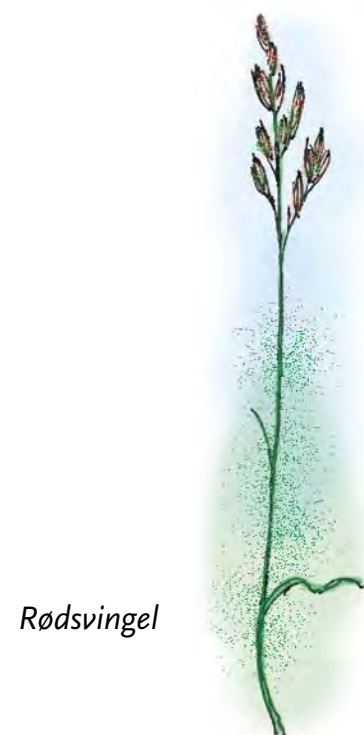
De rikeste vegetasjonstypene og mange av de mest sjeldne plantearter er å finne i områdene med skjellsand nordvest på øya.

Det er spesielt to vegetasjonstyper som er verdifulle på Herføl; rødsvingelstrandenger og kalkrike enger. Her vokser krevende plantearter som strandmalurt, smalsøte, dverggylden, hartmannsstar og tusengylden.

Mesteparten av Herføl beites, men likevel er øya på vei til å bli dekket av skog. Det er spesielt mye furu på den sydlige, sentrale delen av øya. Her vokser det også en del gran. Løvtrelundene i nord vokser stort sett på tidligere dyrka mark.

Smalsøte

Rødsvingel

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Mange rødlistearter er funnet på Herføl, blant annet planter, insekter og fugler.

www.artsdatabanken.no

HERFØLSÅTA OG LINNEKLEPPEN

Herfølsåta, som er fire meter høy og 30 meter i diameter, er kronen på den mektige rullesteinsåsen som utgjør Herfølørset. Herfra får du et flott rundskue mot den sørøstre delen av Hvalerskjærgården. Herfølsåta er i tillegg en av de fineste gravrøysene i landet, og er viktig i naturhistorisk og kulturhistorisk sammenheng. Herfølsåta er en stor gravrøys fra bronsealderen. Den er en av de fineste gravrøysene i landet og er å betrakte som et riksmonument.

Den gigantiske varden Linnekleppen som er reist sør på Herføl er et monumentalt blikkfang. Den er også et viktig sjømerke i den sørøstre Hvalerskjærgården.

HERFØLSALTA NATURRESERVAT

Reservatet har en av Hvalers største strandenger og ligger inne i vika på østsiden av Herføl. Her finner du flere sjeldne planter som den lille bregnen ormetunge. Det grønne området på utsiden av reservatet fungerer som spiskammer for vadefugler.

Strandeng finnes øverst i strandsonen og består av salttålende planter. Strandenger finnes på lite værharde steder i viker og ved elvemunninger langs kysten. Dette er en naturtype som krever skjøtsel som beiting eller slått.

FRILUFTSLIV

Herføl er godt egnet for rundturer langs småveier og stier, eller over svabergene. Vil du bade er mulighetene mange og varierte. På sørsiden er det store friluftsområder sikret av Oslofjordens Friluftsråd (OF). Svanetangen og området syd for Linnekleppen har flotte jettegryter - «Katedralen» er en av de største og flotteste.

Fra sjømerket Linnekleppen 31 meter over havet er det upåklagelig utsikt. Kaffebukta og Gylteholmene er mye brukt, spesielt av båtfolket. Grønnbauen er en lun liten vik med en fin sandstrand.

Kaffebukta og Grønnbauen er tilrettelagt for dagsbesøkende og badegjester. Her er telting ikke tillatt etter vedtak i Hvaler kommunestyre 29/3-1978.

NORGES NASJONALPARKER

Oslofjordens friluftsråd

Svalestjert. Foto: Odd kjetil Sæbø

Døvika. Foto: Monika Olsen

Foto:
Oslofjordens
friluftsråd

Hvalertufter. Foto: Rolf Sørensen

Foto: Monika Olsen

Storesand

Storesand er den mest brukte stranda i Østfold og er flere ganger kåret til Østfolds flotteste badestrand. Sandstranda er 500 meter lang og sørvestvendt – en unik strand i Østfoldskjærgården.

Områdene på Storesand og i Ørekroken har en særegen botanikk. Her lever også sjeldne insekter.

RIK OG VARIERT FLORA

Tilsammen er 125 forskjellige plantearter registrert i strandområdene på Storesand. I sjøkanten vokser blant annet strandmelle, marehalm og strandrug. Noen meter fra stranda finner du blant annet engrapp, hundegras, dvergsmyle, hårsveve, markmalurt, ryllik, tiriltunge og sølvmyre. Mange bruker badestranden og områdene rundt Storesand og naturen bærer stedvis preg av det. I enkelte deler viser vegetasjonen liten slitasje, som innerst i Døvika hvor det blant annet vokser krypkvein, takrør, pollisivaks og strandkryp. Også den uvanlige saltsoleien er funnet her. Flere sjeldne og rødlistede arter av lav er også funnet i området

Rynkerosen, som etter hvert er blitt en beryktet plante, vokser i området. Den er en hageplante som har spredt seg, og er nå et problem for det biologiske mangfoldet i naturområder som Storesand. Det er derfor satt inn tiltak for å fjerne den.

Strandrug

SJELDNE INSEKTER

På sandstrendene sør på Kirkøy er det flere sjeldne insektarter. Borebilten og skyggebillen har sine eneste kjente leveområder i Norge her. I tillegg er det funnet ca. 20 andre sjeldne billearter her. Mange av billeartene er knyttet til sandstrand, eng og tørrbakke.

I naturtyper som tørrenger, inklusive sandområder og gressenger finner vi mange sjeldne sommerfugler. I området rundt Storesand er det funnet 15 sjeldne arter. Mange av disse er på Norsk rødliste – for eksempel lite takrørfly.

På Storesand finner vi også insektgrupper som gravveps, veiveps, bier, tovinger, nebbmunner og støvhus. Dette er meget sjeldne arter.

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Mange rødlistearter er funnet på Kirkøy, blant annet planter, lav, fugler og flere enn 60 insekter.

www.artsdatabanken.no

HVALERTUFTENE

En tuft er et spor etter en bolig. Tuftene på Hvaler fremstår i dag som ryddete gulvflater omgitt av runde eller kvadratiske, utkastede eller løst lagte veggmurer. Dette er undermurene til svært enkle boliger.

På Hvaler er det opp imot 380 tufter fordelt på 64 felt. Noen ganger ligger de for seg selv, andre ganger i grupper på over 20, men det vanligste er 4-9 tufter sammen. Flest tufter er det på Kirkøy og Søndre Sandøy. Hvalertuftene kan dateres til middelalderen, de fleste fra 11-1200-tallet, men noen er eldre og noen trolig også yngre. Tuftene tolkes som restene etter sesongboplasser for småbrukere på fastlandet som kom hit til Hvalerøyene for å fiske. Dette var enkle krypinn, dekket av kvister og greiner eller bare av riggen og seilet til båtene deres. Det ville bare vært plass til et lite båtlag på 2-4 fiskere i hver tuft.

Det finnes tufter av denne typen også ellers i landet, men flest på Hvaler; derav navnet Hvalertuftene.

HVALER PRESTEGÅRDSKOG NATURRESERVAT OG AREKILEN NATURRESERVAT

Store deler av Hvaler prestegårdskog ble fredet som naturreservat i 1993 for å bevare sandfuruskogen og lågurtfuruskogen i dette området. Sandfuruskogen er den eneste forekomsten av denne skogtypen som er registrert i Øst-Norge. Naturreservatet grenser mot Ytre Hvaler nasjonalpark.

Arekilen naturreservat ble opprettet i 1976 for å bevare en av landets største sammenhengende svartorskoger og det rike fuglelivet i området.

Svartor

FRILUFTSLIV

Storesand med sin 500 meter lange, sydvendte sandstrand er den største og mest brukte badestrand i hele Østfold. Det er en organisert teltplass på sletta ved Døvika som er avgiftsbelagt i sommersesongen. Campingbiler/vogner er ikke tillatt. Parkeringsplassen er 2-300 meter fra stranda. På Storesand er det servicebygg, kiosk/strandkafé, klatrevegg og strandvolleyballbane.

Kyststien går over stranda. Du kan ta deg til Skjærhalden mot øst, eller over til Rødshue og skulpturparken, og videre til Grønnebakke mot vest. Homlungen fyrstasjon er del av kystleden og kan leies for inntil tre døgn i deler av året. Se www.oslofjorden.org for informasjon.

Strandmaurløve. Foto: Anders Endrestøl/NINA

Kiting i Ørekroken. Foto: Aase Richter

Foto: Gunnar Bjar

Strandmalurt - Hvalers kommuneblomst. Foto: Aase Richter

Sølvkåpe. Foto: Odd kjetil Sæbø

Ørekroken

Ørekroken består av sandstrand og halvåpen småvokst sandfuruskog og utgjør sammen med Storesand områder med særegen botanikk og sjeldne insekter. De fleste forbinder dem med de flotte sandstrendene.

Naturen i Ørekroken er godt bevart. Det er det eneste i Østfold hvor vi finner flygesand og særegne former i sanden dannet av vinden.

Ørekroken er en av de to mest verdifulle sandstrand-områdene i Østfold. Området har derfor svært høy prioritet med hensyn til å bevare strandvegetasjonen, naturtyper og insekter.

Strandrug

RIK OG VARIERT FLORA

Strandvegetasjonen ved Ørekroken byr på mange og varierte arter. Den er også lite påvirket av slitasje. Her finner du blant annet mer uvanlige arter som dvergsmyle, knollssoleie, strandmalurt, dansk skjorbuksurt, blåmunke, kystarve og bergsvineblom.

Flere sjeldne og rødlistede arter av lav er funnet på sandstrand-områdene på Kirkøy – blant annet kystgaffel og sandgaffel som trives på sand i Storesand/Ørekroken-området.

HVALER PRESTEGÅRDSKOG NATURRESERVAT OG AREKILEN NATURRESERVAT

Store deler av Hvaler prestegårdskog ble fredet som naturreservat i 1993 for å bevare sandfuruskogen og lågurtfuruskogen i dette området. Sandfuruskogen er den eneste forekomsten av denne skogtypen som er registrert i Øst-Norge. Naturreservatet grenser mot Ytre Hvaler nasjonalpark.

Svartor

Arekilen naturreservat ble opprettet i 1976 for å bevare en av landets største sammenhengende svartorskoger og det et rike fuglelivet i området.

FLYGESAND

Sand oppstår ved at steiner gnisser og sliter mot hverandre på grunn av temperaturrendringer eller vannbevegelser. Sandkorn kan gnisse mot hverandre til de er så små at kornene er for lette til å kunne påvirke hverandre, og de kan bli tatt av vinden og ført av sted. Dette kalles flygesand.

SJELDNE INSEKTER

På sandstrendene sør på Kirkøy er det flere sjeldne insekter. Her trives for eksempel borebillen og skyggebillen – som eneste kjente levested i Norge. Det er ytterligere ca. 20 meget sjeldne billearter her, og flere av dem er bare funnet noen få ganger i Norge. Mange av disse billeartene trives i områder med sandstrand, eng og tørrbakke.

I naturtyper som tørrenger, inklusive sandområder og gressenger, finner vi mange sjeldne sommerfugler. I området rundt Ørekroken er det funnet 15 sjeldne arter. Mange av disse er på Norsk rødliste – for eksempel lite takrørfly.

På larvestadiet lever strandmaurløven delvis nedgravd i sanden. Den er derfor er meget utsatt for tråkk. Den trives i sand og gjerne på litt avstand fra selve stranda. Sandgresshoppe og blåvingegresshoppe er også meget sjeldne i Norge.

Her finner vi også mange andre insektgrupper; gravveps, veiveps, bier, tovinger, nebbmunner og støvlus er meget sjeldne arter.

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Mange rødlistearter er funnet på Kirkøy, blant annet planter, lav, fugler og flere enn 60 insekter.

www.artsdatabanken.no

NORGES NASJONALPARKER

FRILUFTSLIV

Den langgrunne stranda er mye brukt av barnefamilier, vindsurfere og kitere. Områdene innenfor badebøylene er for badende. Det er parkeringsplass ved riksveien – ca. 500 meter å gå ned til stranda. Kyststien går over stranda. Mot øst kommer du via Storesand til Skjærhalden. Mot vest går stien til Rødshue med skulpturparken og videre til Grønnebakke. Kyststien stopper på Grønnebakke, men du kan følge småveiene i skogen tilbake til Ørekroken.

- Vis hensyn til de andre som bruker stranda, spesielt små barn
- Riding og kjøring på stranda er ikke tillatt
- Stranda er ikke tilrettelagt for telting
- Husk å ta med søppel hjem
- Respekter badebøylene

Oslofjorden friluftsråd

Grønnebakke. Foto: Aase Richter

Foto: Aase Richter

Foto: Tom Herman Lie

Stenskulpturparken. Foto: Tora Klevås Schondelmeier

Fra skogen nord for Rødshue. Foto: Aase Richter

Rødshue

STENBRUDDET PÅ RØDSHUE

Stenhoggervirksomheten ved Rødshue startet mot slutten av 1800-tallet. Det var mye aktivitet i stenbruddet, og det er regnet som et av de største på Hvaler. På det meste var det over 300 stenhoggere på Hvaler og på Rødshue var det trolig rundt 50 mann i arbeid.

Fra siste halvdel av 1800-tallet og fram til ca. 1930 var stenhogging og sjøfart de viktigste næringene for folk på Hvaler. Granitten ble til gatesten, kantsten eller såkalt finsten, og eksportert til store deler av verden. På Rødshue produserte man først og fremst engelsk gatesten og belgisk x-sten. Barnearbeid var også en del av næringen; særlig hogging av hull til kilene for å få delt steinen. På midten av 50-tallet ble driften lagt ned på Rødshue.

Som et av de største stenbruddene på Hvaler viser Rødshue kanskje tydeligere enn noe annet hvilken enorm innvirkning denne industrien hadde på naturmiljøet.

Granitten på Hvaler er sammen med granitten i Iddefjorden og Fredrikstad-området den som kalles for Smaalensgranitten, og utgjør den nordlige avslutningen på det store Bohuslän-Smaalenske granittområde.

I dag står det et stenkorset på Rødshue. Det er satt opp for å symbolisere både stenhoggerens innsats og slit, men også at folk fra de vestre øyene reiste denne veien for å komme til kirken på søndager. Stenkorset ble reist i forbindelse med den Norske kirkes 1000-års feiring i 1995.

Foto: Aase Richter

SKULPTURPARKEN

Nå finner du en skulpturpark i stenbruddet. Skulpturene er del av prosjektet «StenKunstHvaler». Prosjektet hadde som mål å bringe internasjonal kunst til Hvaler og Rødshue, og nå er de fem skulpturene utarbeidet av internasjonalt anerkjente kunstnere på plass. Alle kunstnerne har tatt i bruk lokal sten i sine kunstverk.

RIK OG VARIERT SKOG

Rett nord for selve Rødshue, i en slak helling vestover mot sjøen, finner vi en rik og variert blandingsskog. Gran dominerer i de frodigere partiene, mens furu er vanligst i de fattigere arealene. I tillegg finnes også mindre partier med rik sumpskog som er dominert av svartor. I partier med kalkfurskog er det funnet plantearter som blåstarr og loppestarr. I nærheten av kalkfurskogen ligger det en liten myr med arter som breiull, blåstarr, tvebostarr, grisnestarr og krypvier.

I alt er det funnet mer enn 90 plantearter i skogsområdet. Selv om det meste av skogen er relativt ung, finnes det også små partier med eldre skog med mye gadd og læger.

Det er mange interessante plantearter i de fuktige delene av skogen – særlig arter av starr. På flere steder er det også rikelige mengder med død ved. Dette gjør at skogområdet vurderes som regionalt verdifullt.

Loppestarr

Breiull

FRILUFTSLIV

Stenhuggervirksomheten fra begynnelsen av 1900-tallet har formet landskapet flere steder på Hvaler, ikke minst på Rødshue. Kombinasjonen av denne virksomheten, at naturen har begynt å ta tilbake området, og skulpturparken gir en helt særegen turopplevelse.

Det er gode muligheter for stangfiske.

Området innbyr til bading fra svaberg, men du finner også en liten sandstrand på Grønnebakke.

Du kan følge kyststien nordover til Grønnebakke. Kyststien stopper på Grønnebakke, men du kan følge småveiene i skogen tilbake til Ørekroken. Østover kommer du til Storesand med flotte bademuligheter, og ender opp på Skjærhalden.

Osløfjorden friluftsråd

NORGES NASJONALPARKER

Foto: Aase Richter

Hold hunder i bånd pga beiting. Foto: Aase Richter

Foto: Vibeke Weibell Eliassen

Øyekorall. Foto: Tomas Lundälv, Tjernö

Steinkobbe. Foto: Åge Sten Fredriksen

Tisler

Øygruppen består av hovedøya Tisler og en rekke mindre øyer omkring.

På Tisler finner du et kulturlandskap i utskjærgården med nedlagte gårdsbruk og tidligere dyrket mark. Store arealer på øygruppen er i dag offentlig friluftsområde.

På Tangen nordvest på Tisler og de mindre øyene rundt Tisler er det ferdselsforbud fra 15. april til 15. juli av hensyn til hekkende fugler.

TISLERREVET – ET KORALLREV AV INTERNASJONALT FORMAT

Korallrevene utenfor Østfoldkysten er de største i denne delen av norskekysten. Revene er store – også i internasjonal sammenheng.

Spesielt imponerende er Tislerrevet, som ligger i en dyprenne mellom Tisler og Lauer. Det er 1200 meter langt, flere hundre meter bredt og ligger på 70-130 meters dyp (se sone A på kartet i plakaten som omhandler hele nasjonalparken). Foruten de rosa og hvite øyekorallene finnes også gule varianter her. Disse korallene er sjeldne. Ved Søsterøyene er det funnet mange mindre korallrev. Slike korallrev er det også funnet noen få av i Kosterhavets nasjonalpark i Sverige.

KORALLREV

Korallrev finnes langs hele norskekysten og er blant de mest artsrike naturtypene vi har. Korallrevene er blitt påført store skader som følge av fiske med bunntål. Norge har gjennomført tiltak for å beskytte revene vi fortsatt har. På global basis er korallrev en av de mest truede naturtypene.

Det finnes flere arter av koralldyr i norsk farvann, men det er bare én som bygger rev, nemlig kaldtvannskorallen øyekorall.

KULTURMINNER

Tisler ligger som en utpost mot havet nær de fiskerike områdene utenfor Hvaler, og har i lang tid vært bosted for fiskere og losere. Kulturmiljøet er godt bevart og inneholder mange interessante elementer. På høyden Slottsfjellet ligger et meget sjeldent fornminne, en labyrinthformet steinsetning. Rett ved har det vært en til, men den er nå ødelagt. På folkemunn kalles disse for «Trojaborger». Trolig ble disse laget i middelalderen, men labyrinthformen går tilbake til bronsealderen ved Middelhavet.

Bosetningshistorien på Tisler går i alle fall tilbake til middelalderen, og strekker seg frem til 1939. Flere av husene på de gamle gårdsbrukene står her fortsatt, og benyttes i dag som sommerhus. I tillegg til labyrinthen finnes det Hvalertufter, gamle naust, steingjerder og gamle rester etter båtstø. På Varden, det høyeste punktet på øya, ligger det som navnet tilsier en varde. Alderen på denne er uvisst.

Sildemåke

Klisterarve

NORGES NASJONALPARKER

KULTURHISTORIE

Samfunnet på hovedøya Tisler var et livlig lite samfunn. Hovednæringen var fiske, og hummerfiske var en viktig inntektskilde. Den frodige naturen mellom klippene gjorde det mulig å drive jordbruk og husdyrhold for familiene som bodde her. Her var det også før til kyr, sauer, høns og griser. Poteter og grønnsaker ble dyrket på små parseller. Det har vært ganske folksomt på Tisler – med opptil 30 mennesker i fem våningshus.

For barna var det omgangsskole i to til tre uker av gangen. De to siste fastboende familiene måtte flytte fra Tisler i 1939 da barna skulle begynne på skolen. Omgangsskoleordningen hadde da opphørt. En kile som bryter inn i hovedøya fra sørvest fungerte som en naturlig havn i godvær, men i hardt vær fra sørvest kunne ikke båtene ligge i kilen. Statens havnevesen bygde derfor en molo på nordøstsiden av hovedøya over mot Losholmen.

FLORA OG FAUNA

Det er særlig i de kalkrike engene og kantkrattene vi finner de botaniske verneverdiene på Tisler. Her er det mange sørlige og sjeldne plantearter. Øya har blant annet Østfolds rikeste forekomst av knollsøleie, og mye fingerlerkespore. Norges eneste forekomst av klisterarve finner du på noen av tørrbakkeengene.

FRILUFTSLIV

Ta deg tid til å utforske denne flotte øya, både over og under vann. Under havoverflaten er det et yrende liv, og krabbefiske er legendarisk. De beste sandstrendene er nord og sør for moloen.

- Sauebeiting er en viktig del av skjøtselen, hold derfor hunden i bånd.
- På de mindre øyene Møren, Store Ølbergholmen, Alne og Tangen nordvest på Tisler er det ferdselsforbud fra 15. april til 15. juli av hensyn til hekkende fugler.
- Merk også fartsbegrensning på maks 5 knop.
- Her ute henter ikke Skjærgårdstjenesten søppel – ta med deg hjem.

Oslofjorden friluftsråd

Guttormstangen. Foto: Gunnar Bjar

Kuvauen. Foto: VidarAsheim

Foto: Siv Thuva Jansson

Strandkvann og strandkål i Guttormsvauen. Foto: Kyrre Hurum

Foto: Aase Richter

Guttormsvauen – Kuvauen

Vesterøy er en av de største øyene i Hvaler kommune. Ytre Hvaler nasjonalpark omfatter de ytre delene fra Seilø i nordvest, sørover mot Kuvauen, Guttormsvauen og Mølodden, og utløpet av Utgårdskilen og Stangholmen i øst. Flere større skogpartier inngår også i nasjonalparken. Store områder er sikret som offentlige friluftsområder av Oslofjordens Friluftsråd (OF).

Søndre Vesterøy har store områder med skrin og værhard kystlinje. Innimellom tangene er det store og små vik og kiler. De viktigste av dem er Kuvauen, Guttormsvauen og Kilen (Utgårdskilen). Svabergene i det ytre området består av glattskurt fjell formet av is og vann under siste istid. Det er flott utsikt flere steder og et gjennomgående urørt preg.

GUTTORMSVAUEN

Guttormsvauen består av en smal kile med løsmasser omgitt av gressbakker og fjellknauser. Her har det vært et sund som en gang i tiden hadde forbindelse med Vauerkilen. Innerst i Slettevika, Kråkvika og Stenbukta finner du områder med rullestein.

KUVAUEN

Kuvauen er den eneste av de gamle fiske- og loshavnene i Ytre Hvaler nasjonalpark som har bevart mye av sitt opprinnelige preg. Flere av sjøbuene her er fredet.

VARIERT PLANTE- OG FUGLELIV

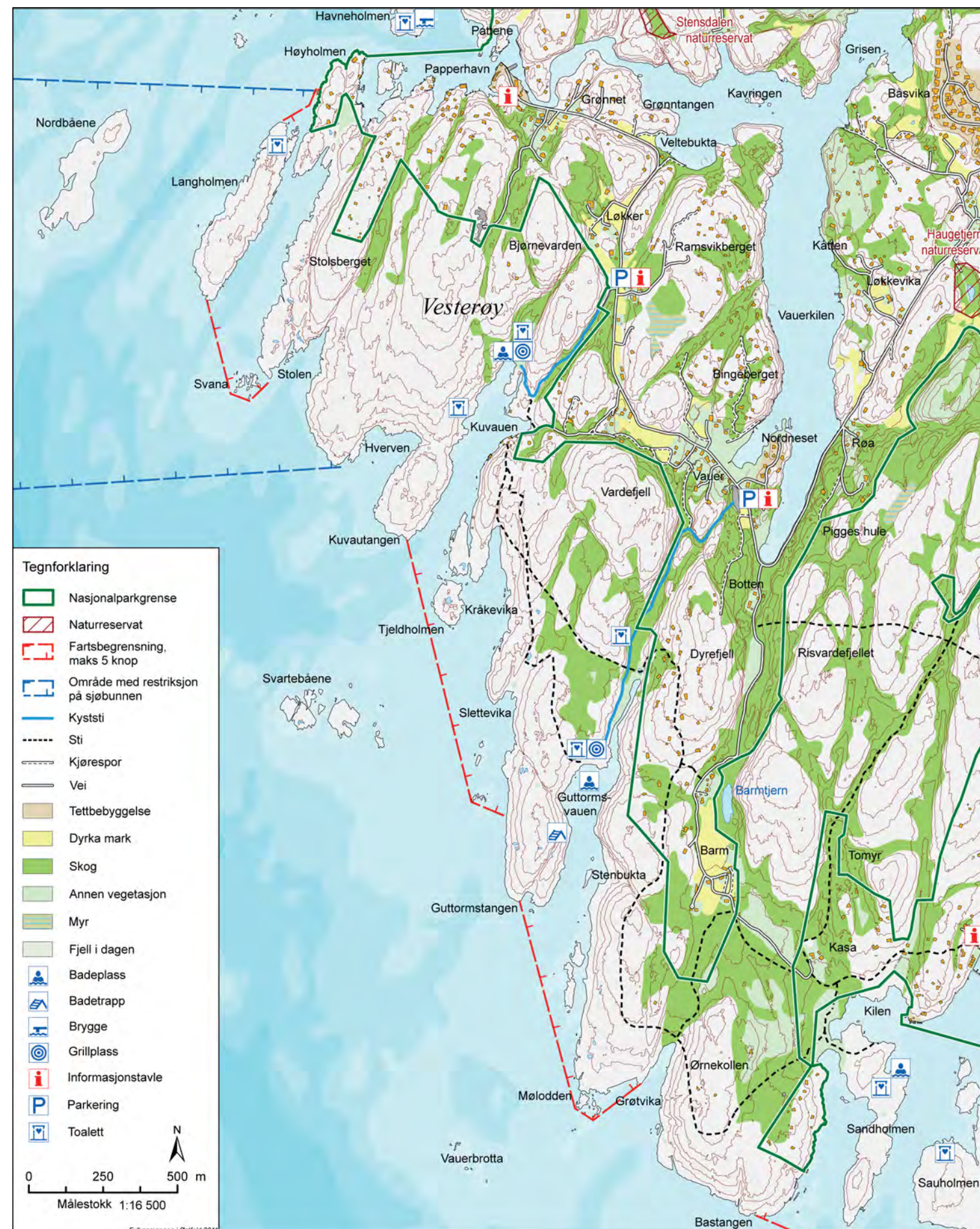
Skogen er variert og spenner fra skrin knausfuruskog til meget rik og storvokst lågurtgranskog. Store områder er preget av relativt lite påvirket skog, inkludert flere partier med gammel skog. Skogen vokser dels på karrig mark med mye furu, dels i klåver med løsmasser og rikere skogstyper med mye gran.

Innenfor den smale vika Stolen ligger et skogsområde i en trang og bratt sprekkedal. Denne skogen har frodig vegetasjon og er en sterk kontrast til det nakne og vindherjede kystlandskapet. Den sterke påvirkningen av vinden gjør at kronehøyden på skogen ikke er høyere enn åsene på sidene.

I svartorsumpskogen innerst i Guttormsvauen finner du de to sjeldne plantartene vassmynte og toppstarr. Den sjeldne strandbeten vokser på sandstranda i Guttormsvauen. Her vokser også ormetunge, strandtorn (strandstistel), pusleblom, strandmalurt og jordbærkløver.

Strandtorn

Den varierte vegetasjonen gjør seg også utslag i et rikt og variert fugleliv. Her det særlig spurvefugler som troster, sangere, meiser og finker som trives godt. I den glisne furuskogen på Vesterøy er det trelerka er en karakterfugl. Østfold har Norges største bestand og et nasjonalt ansvar for denne arten.

Trelerke

KULTURMINNER

Fregatten «Lossen» forliste utenfor Stolen i en voldsom orkan på julaften 1717. Av besetningen på 100 var det 50 som druknet. De døde ble i følge tradisjonen gravlagt i myra like nord for Stolen. Selve vraket ble funnet i 1963 og gravd ut av marinarkologer fra Norsk Maritimt Museum. Over 4300 gjenstander forteller om viktige sider av sjømannslivet på den tiden.

Det er laget en «undervannssti» slik at dykkere kan ta seg ned til vraket av «Lossen». Undervannsstien gir også muligheter til å oppleve naturverdier under vann.

FRILUFTSLIV

Merket sti starter ved parkeringsplassene. Det er stier sørøstover til Utgårdskilen eller nordover mot Papperhavn. I de ytre områdene kan du gå på oppdagelsesferd over svabergene. Her er det ikke merkete stier.

Guttormsvauen

Fra parkeringsplassen og ned til Guttormsvauen er det ca. én kilometer med god trillesti. Der er det en liten badestrand som passer bra for små barn. På vestsiden ligger Guttormstangen med glattskurte svaberg. Går du nordover langs svabergene kommer du til Kuvauen. Turen til Kuvauen er flott en stille sommerdag, men ta gjerne turen ut og la deg fasinere av naturkreftene også på en vindfull høstdag.

Kuvauen

Ned til stranda er det ca. 500 meter med god trillesti. Her finner du en idyllisk sandstrand, små badebukter og fjellpartier med utsikt mot Søsterøyene og Torbjørnskjær. Kråkvika litt sør for Kuvauen er kjent for godt fiske.

Oslofjorden friluftsråd

Nattfiol. Foto: Trond Haugskott

Spjærkilen. Foto: Paul Henriksen

Foto: Monika Olsen

Liten salamander. Foto: Trond Haugskott

Klokkeling. Foto: Trond Haugskott.

Spjærøy

De søndre delene av Spjærøy er inkludert i nasjonalparken, fra Kjellvika i vest til Spjærkilen i øst. Store områder er sikret som offentlig friluftsområde av Oslofjordens friluftsråd (OF).

Området mellom Kjellvika og videre langs kysten til Spjærevarden inneholder mange verdifulle elementer knyttet til en rullesteinspreget kyststrekning med lite fritidsbebyggelse, skrint jordsmonn med flere nasjonalt sjeldne planter, havpåvirket dam, myrdrag og vannhull av ulik størrelse og kalkpåvirkning, gjengrodd beitemarker, ung ospeskog og tørre skjellsandpåkvikete flekker med flere sjeldne og kravfulle plantearter.

Spjærkilen er en relativt trang og til dels avsnørt kile med lite utskiftning av sjøvann og mye leire og sand. Kilen påvirkes av landhevingen og blir stadig grunnere. Arekilen på Kirkøy, Skipstadkilen og Vikerkilen på Asmaløy er andre kiler som har kommet lenger i denne oppgrunningsprosessen.

VARIERT OG VERDIFULL FLORA

Floraen i området er godt undersøkt, og funn av flere rødlistede plantearter bidrar til en høy verneverdi. Blant de mest «spennende» plantearter som er funnet er orkideen vårmarihand, store bestander av krusfrø, vasstelg, ormetunge og kystfrøstjerne samt klokkeling nær sjøen.

Det finnes flere større skjellsandbanker i området med rik flora, blant annet med store mengder enghavre, nattfiol, tvebostarr, blåstarr, blodstorkenebb og krattalant.

Likewise finnes det et myrdrag der en sump med takrør også inngår. Her er registrert en rik forekomst av rødlistearten vasstelg. Intakte kystmyrer er sjeldne i hele Oslofjordområdet. Mange slike myrarealer er sterkt påvirket og til dels ødelagt på grunn av utfylling, uttak av torv, drenering/oppdyrking og utbygging.

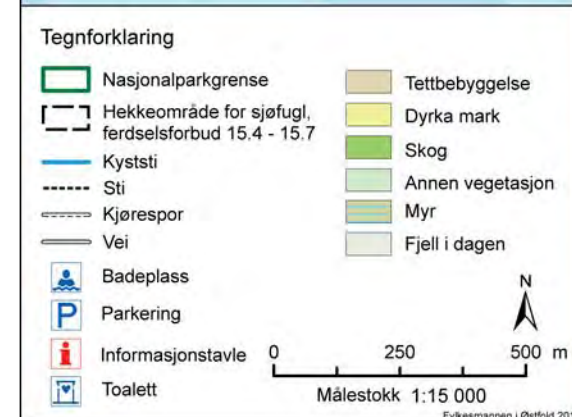
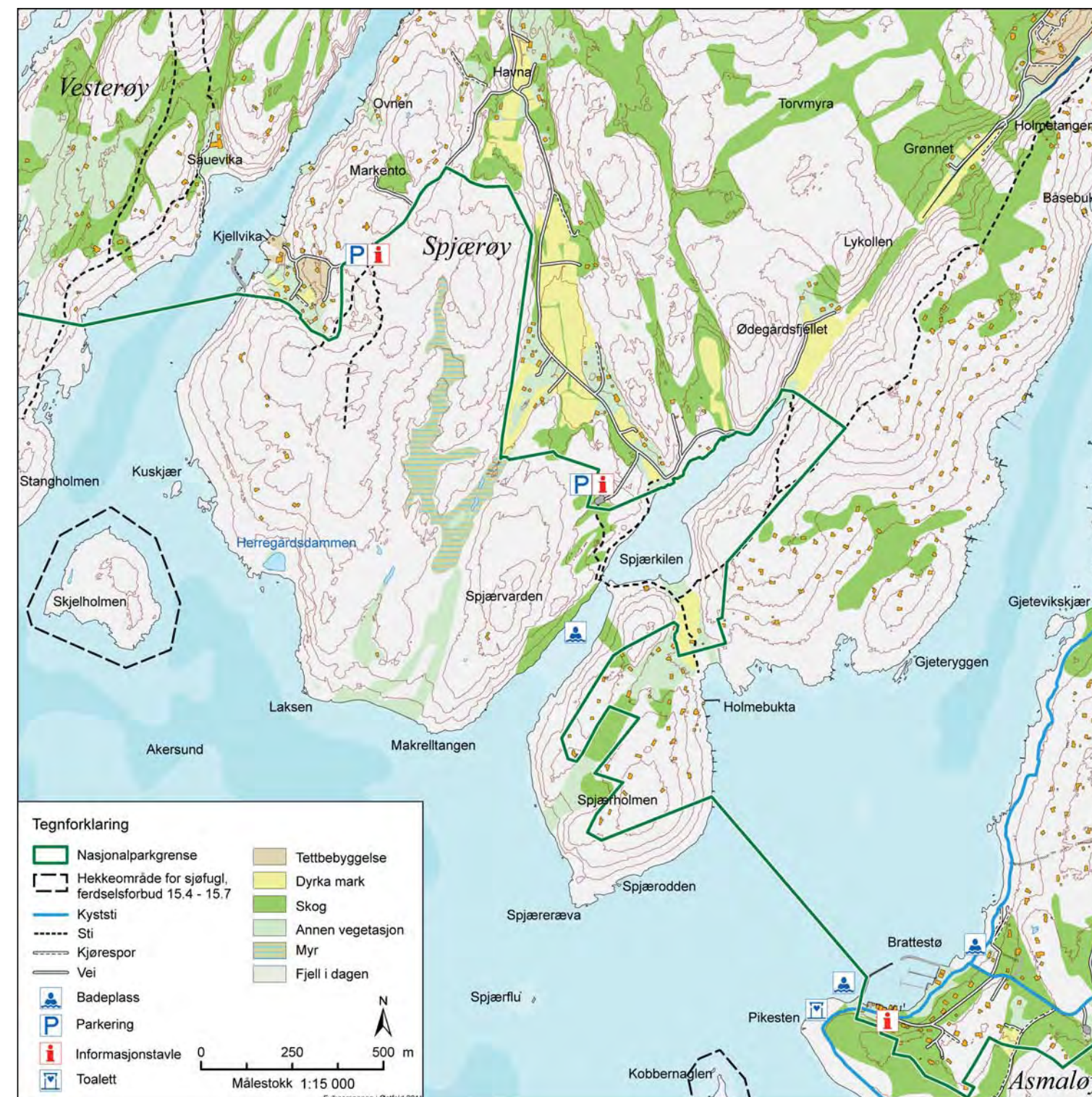
Det er flere dammer i området. Herregårdsdammen er kun adskilt fra sjøen med en smal rullesteinsstrand. Liten salamander og padde er funnet i to andre dammer ved Spjærevarden.

Smalsøte

Krattalant

Vårmarihand

Blodstorkenebb

SPJÆRKILEN OG SPJÆRHOLMEN

I Spjærkilen vokser det dverggylden, taglstarr, knortestarr, krabbekløver, krysning mellom kveke og strandkveke, samt de store forekomstene av krusfrø.

Skogen i området variert og blant annet er den største rene ospeskog som er kjent i Østfold på Spjærholmen. På Spjæreræva ytterst på Spjærholmen finnes bl.a. plantearter tusengylden, strandkål, firling og smalsøte.

Krusfrø

Dverggylden

Strandkål

KULTURMINNER

Småbruket på Spjærholmen var lenge husmannsplass under Spjær, men ble etter hvert selveiende. I tillegg til småbruket ble det drevet med fiske, losing og båtbygging her. Slike kombinasjonsbruk var helt typiske for kystkulturen i dette området. Dette bruket utgjør et tilnærmet komplett og meget godt bevart kulturmiljø. Her er mange av de typiske elementene et småbruk besto av: Stuebygning, uthus, jordkjeller, brønn med brønnlokk, do, sjøbu, innmark, kjøkkenhage, frukthage, steingjerder og utmark.

Dette er et av de best bevarte og mest komplette av de gamle småbrukene på Hvaler – et flott kulturmiljø som er en opplevelse i seg selv. Våningshuset er ca. 200 år gammelt og av grovt, laftet tømmer.

FRILUFTSLIV

Sørsiden av Spjærøy inviterer til vandreturer over svaberg og rullesteinsstrender i småkupert terreng med flott utsikt mange steder. Her er det flere gode fiskeplasser på svabergene ut mot sjøen. Parkeringsplassen ved Spjærkilen og Kjellvika er et utgangspunkt for fine turer utover svabergene.

Spjærkilen byr på bademuligheter med barnevennlige strender. Gangbro fører over til Spjærholmen. Det går sti over Spjærholmen og Holmetangen og nord til riksveien. En spesiell opplevelse er det å følge «Grønnet»; et gammelt trangt sund som er tørrlagt, opp mot riksveien.

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Flere rødlistearter er funnet på Spjærøy, hovedsakelig planter.

www.artsdatabanken.no

Gul lav på rauker. Foto: Ottar Krohn

Hjortetrøst. Foto: Monika Olsen

Fra Struten mot Søsterøyene.
Foto: Ola Wergeland Krog

Tveskjeggveronika. Foto: Trond Haugskott

Teist. Foto: Trond Haugskott

Søsterøyene

Søsterøyene er to øyer, Søndre og Nordre Søster, og ligger i Fredrikstad kommune. Søndre Søster er 570 dekar og Nordre Søster 370 dekar. Den mest særpregede av øyene er den småkuperte Søndre Søster med gressletter og singelstrender som brytes med stupbratte fjellsider ned mot sjøen i sør.

Øyene er del av det vulkanske Oslofeltet som er langt yngre enn gneis- og granittformasjonene som preger resten av Ytre Hvaler nasjonalpark.

På Søsterøyene finner vi en sjelden og karakteristisk klippeformasjon – nemlig rauker. Rauker er gjenstående klipperester i sjø som er dannet ved bølgeerosjon.

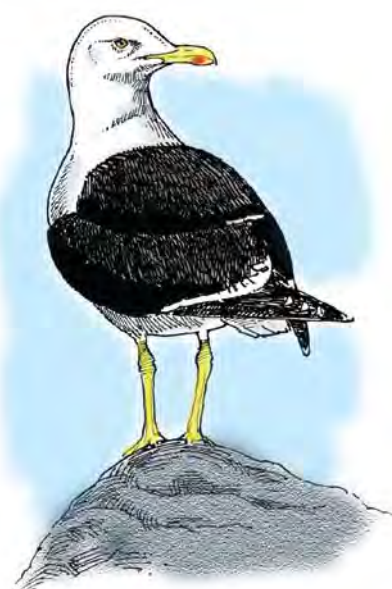
OSLOFELTET

Oslofeltet er den geologiske betegnelsen på et område som strekker seg fra Grenlandsdistriktet i sør til Mjøstraktene i nord. I store deler av periodene kambrium, ordovicium og silur (for 600-400 millioner år siden) var området dekket av hav. Dette havet ble langsomt fylt med sedimenter, som etter hvert ble kittet sammen og herdet til stein. Bergarter som dannes på denne måten kalles sedimentære bergarter.

Ytre Hvaler nasjonalpark er i ytterkanten av Oslofeltet ved forkastningssonen der jordskorpeplaten begynte å sprekke opp og området sank ned. Langs forkastningssonen var det stor vulkansk aktivitet og det ble dannet konglomerater av rombeporfyrer og lavabergarter av permisk opphav. Resultatet kalles rombeporfyr-konglomerat. Denne bergarten preger Søsterøyene.

VIKTIG OMRÅDE FOR SJØFUGLER

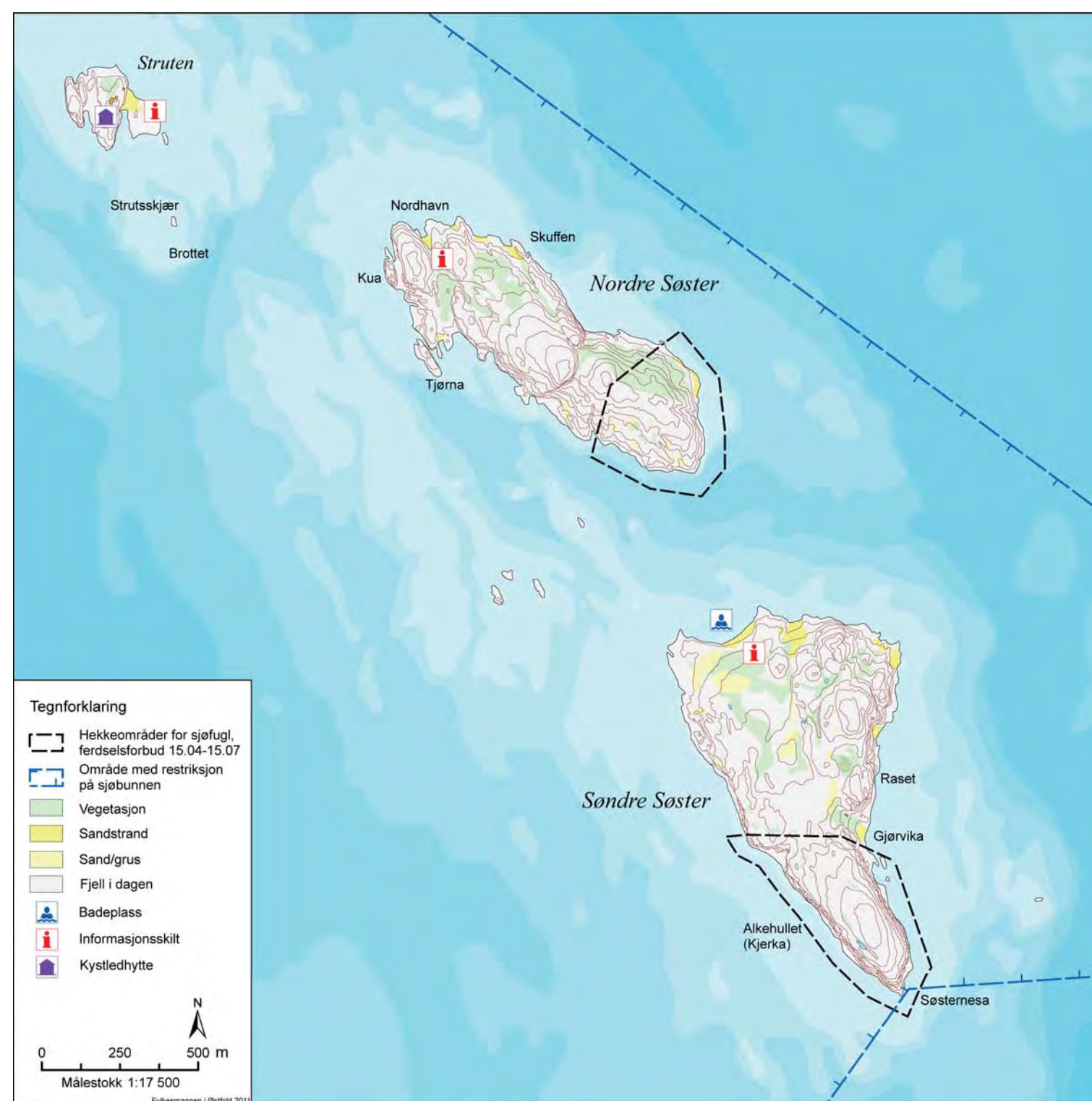
På Søndre og Nordre Søster er det soner med ferdselsforbud av hensyn til hekkende fugler. Her holder blant annet ærfugl, siland, tjeld, fiskemåke, silde-måke, gråmåke, svartbak, teist og skjærpiplerke til. De stupbratte fjell-sidene ned mot sjøen i sør er potensiell hekkeplass for typisk «fuglefjellsfugler,» og på 1800-tallet hekket det også alkefugler her.

Sildemåke

Siland

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Flere rødlistearter er funnet på Søsterøyene, blant annet seks plantearter.

www.artsdatabanken.no

Gul hornvalmue har sin hovedforekomst langs Østfoldkysten, på sandtørrenger og spredt bevokest sand- og grusunderlag.

RIKT PLANTELIV

Naturen på Søsterøyene er lite påvirket av mennesker – og det er her øyenes store botaniske verneverdi ligger. I tillegg trives flere sjeldne plantearter her. Følgende rødlistearter er funnet på Søndre Søster: Gul hornvalmue, murburkne, ramsløk, hjortetrøst og lodneperikum. Totalt er ca. 150 plantearter funnet på øyene, de fleste på Søndre Søster.

På Søndre Søster er vegetasjonen preget av enger med mye smyle og med einer, engsyre, gulmaure, vanlig ryllik og tiriltunge. På litt frodigere mark finner vi også rødsvingel, gjeldkarve, tveskjeggveronika, prikkperikum, markjordbær og gulmaure.

På toppene er det flere steder røsslynghei. Det er også mange fine høgstaudeenger med mjødukt, enghumbleblomst, storveronika, hestehavre, kattehale og fredløs på Søndre Søster. Omtrent midt på øya ligger det en liten myr, langs kanten av denne vokser slåttestarr. Det er også noe strandvegetasjon som domineres av strandarve. Her vokser også strandrug, rødsvingel, strandsmelle og østersurt.

Tørre gressenger med smyle som har utviklet seg etter at beiting opphørte i en periode, er spesielt typisk på Nordre Søster. Typiske arter her er einer, steinnype, bringebær, rødsvingel, ryllik, småsyre og strandreddik. På fuktige tistelenger, som tilsammen utgjør ca. 100 dekar på Nordre Søster, vokser blant annet urter som åkertistel, gulldusk, myrhatt, myrmaure, engsmelle, engforglemmegei og korsknapp.

Øyene beites av sauer. Dette er en viktig del av skjøtselen av den særegne vegetasjonen.

Lodneperikum

Ramsløk

FRILUFTSLIV

Søsterøyene er av de mest urørte områdene i Ytre Hvaler nasjonalpark. Ta deg tid til å utforske disse spesielle øyene. Inne på øya finner du en rekke artige steinformasjoner. Klippeformasjonen mot vest finner du ingen andre steder i Oslofjorden. Let etter sjeldne planter og ta gjerne bilder, men la plantene stå i fred. Er du heldig kan du se sel i sjøen.

- De sørlige delene av Nordre og Søndre Søster er hekkeområder for sjøfugl. Her er det ferdselsforbud mellom 15. april og 15. juli – se kartet.
- Husk båndtvang av hensyn til fugler og sauer. Saubeiting er en viktig del av skjøtselen på Søsterøyene.
- Søppel må du ta med deg hjem.

Oslofjorden friluftsråd

Sandholmen. Foto: Gunnar Bjar

Gjøkesyre. Foto: Trond Haugskott

Sauholmen. Foto: Aase Richter

Grøtvika. Foto: Aase Richter

Utgårdskilen fiskerihavn. Foto: Aase Richter

Mølodden – Sauholmen

Vesterøy er en av de største øyene i Hvaler kommune. Ytre Hvaler nasjonalpark omfatter de ytre delene fra Seilø i nordvest, sørover mot Kuvauen, Guttormsvauen og Mølodden, og utløpet av Utgårdskilen og Stangholmen i øst. Flere større skogpartier inngår også i nasjonalparken. Store områder er sikret som offentlige friluftsområder av Oslofjordens Friluftsråd (OF). Guttormsvauen og Kuvauen er blant de mest brukte områdene.

ET RIKT PLANTELIV

De botaniske naturverdiene på Vesterøy består av sjeldne vegetasjonstyper og plantearter. Havstrandvegetasjonen på Vesterøy er av de beste og mest typiske av denne naturtypen. Eksempler på andre naturtyper er knause-, eng- og heisamfunn, skogsvegetasjon samt små partier av vasskant- og vassvegetasjon.

Sauholmen utenfor Utgårdskilen er et verdifullt botanisk område. Holmen er flat, har skjellsandbanker, fukteng, strandeng og dam. Her trives kjempestarr, dvergmarinøkkel, granntjønnaks og stor vasskrans. Øya har vært beitet i 700 år og det er fortsatt dyr på beite her.

I ferskvannspyttene på Sandholmen dominerer plantearten kjempehøymol. Et slikt vegetasjonssamfunn finnes neppe noe annet sted i landet. Vasskjeks og dvergmarinøkkel er også funnet her. Innenfor Sandholmen finnes en stor strandrispstrandeng som er blant de største i landet. Innenfor en radius på en halv kilometer er det flere plantearter på Norsk rødliste.

Harestokken-Barlinddalen utgjør et av de største skogsområdene som går over mot den forblåste og nakne Bastangen. Det dominerende treslaget er furu. I den nordre delen er det rik lågurtskog med mye blåveis, skogfiol, sanikel, teiebær, tveskjeggveronika og gjøkesyre. Den truede plantearten bittergrønn finner du også her. Området har et stort arts mangfold med flere eksempler på sjeldne arter. Ved Kilen er det også en fin strandeng som har flere sjeldne arter.

Kjempehøymol

Bittergrønn

På Bastangen kan du se eksponert kystgranskog. Bastangen spenner fra nakent fjell med litt lynghei, tette grankratt, før særlig furuskogen lenger innover når opp mot mer vanlig høyde. Kystgranskogen på Bastangen er en av de fineste i Østfold.

Grøtvika har skjellsand med artsrik flora, rullestensstrand og eksponert kystgranskog/furuskog. Her er det stor variasjon i naturen; sjø og nakent fjell, strand og bakstrand.

Barmtjern er ett av få naturlige tjern på Hvalerøyene. Her er det tidligere dyrket mark i vest og svartor-sumpskog i nord. Av uvanlige plantearter funnet i og ved tjernet kan nevnes vass-telg, myrtelg, dronningstarr og smal dunkjevle. For øvrig er det også flere arter øyenstikkere, padde og frosk.

Trelerka er en karakterfugl for glissen furuskog på Vesterøy. Østfold har Norges største bestand og et nasjonalt ansvar for denne arten. Andre vanlige fuglearter i furuskogen er trepiplerke, rødstjert og toppmeis.

Dronningstarr

Trelerke

FRILUFTSLIV

Det går sti fra Utgårdskilen, over Bastangen, Mølodden og Guttormsvauen og videre til Kuvauen. Denne delen av nasjonalparken byr også på turmuligheter i store områder med variert skog. I områdene ut mot havet kan du gå på oppdagelsesferd over svabergene.

Oslofjordens friluftsråd

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Mange rødlistearter er funnet på Vesterøy – hovedsakelig plantearter, men også 16 sommerfuglarter.

www.artsdatabanken.no

Lyngholmen lykt. Foto: Aase Richter

Sumpdylle på Havneholmen. Foto: Monika Olsen

Fredagshølet.

Foto: Aase Richter Strandnellik på Lyngholmen. Foto: Aase Richter

Ærfugl. Foto: Trond Haugskott

Seiløy – Papperhavn

Vesterøy er en av de største øyene i Hvaler kommune. Ytre Hvaler nasjonalparken omfatter de ytre delene fra Seiløy i nordvest, sørover mot Kuvauen, Guttormsvauen og Mølodden, og utløpet av Utgårdskilen og Stangholmen i øst. Flere større skogpartier inngår også i nasjonalparken. Store områder er sikret som offentlige friluftsområder av Oslofjordens friluftsråd (OF).

ET RIKT PLANTELIV

Vesterøy har mange sjeldne vegetasjonstyper og vi finner mye typisk havstrandvegetasjon på øya. I tillegg er det knause-, eng- og heisamfunn, skogsvegetasjon samt små partier av vasskant- og vassvegetasjon.

På Seiløy er det et stort spekter av vegetasjonstyper. Det varierte terrenget og mye skjellsand bidrar til at Seiløy er rik på arter; 356 plantearter er registrert, og flere av disse har høy vernestatus. På den sørvestre delen av øya er det en fin lågurtfuruskog, hvor svartor er dominerende treslag i de fuktigere delene av skogen.

Midt på den sørlige delen av Seiløy er det en rik fukteng som ble dyrket på 1960-tallet. Denne er i ferd med å gro igjen. Et fåtall vanlige plantearter dominerer i dag, men enga inneholder også rødlistearter som dronningstarr og småslirekne.

På den midtre del av øya finnes det skjellsand som gir grobunn til en rik flora. Her er urterike kanter og kalkrike tørrenger og tørrbakker med mye krattalant, blodstorkenebb, bakketimian, vårstarr, trefingersildre og kalkkarse.

På Seiløy finner du også dverggylden, jordbærkløver, tannrot, fingerlerkespore, kvastveve, storkonvall og rankslirekne.

Sørvest for Papperhavn er det en fin havsivakssump hvor blant annet plantearten sumpdylle vokser.

Svartor

Dronningstarr

Krattalant

Tannrot

Dverggylden

KULTURHISTORIE

Like nord for Papperhavn er det en karakteristisk fjellformasjon, Pattene, som antakelig har gitt navn til Papper og Papperhavn. Denne er et godt eksempel på et naturlig landformasjon og har antakelig vært i bruk som sjømerke så lenge mennesker har ferdes i disse traktene.

Papperhavn har en forholdsvis lang og typisk tradisjon som fiskerhavn. I de senere år har miljøet her blitt en blanding av gammelt og nytt. Sjøbua som står på et lite skjær rett utenfor Papperhavn er karakteristisk. Denne sjøbua fra 1927 står på stabber som er blitt et sjeldent syn i våre dager. Bua er i forholdsvis god tilstand og har beholdt mye av sitt opprinnelige preg.

Fyrlykta på Lyngholmen er et godt eksempel på de tidlige ubemannede ledfyrene av tre, og er en av de viktigste lyktene på Hvaler. Lykta står 16,5 m over havflaten. Den ble oppført i 1893, forsterket i 1939 og 1978, og er fortsatt i full drift. Denne typen lykter er stadig mer sjeldent, ikke bare i Østfold, men i hele Norge.

Blodstorkenebb

Norsk rødliste er en oversikt over plante- og dyrearter som er trua av utryddelse, utsatt for betydelig reduksjon eller naturlig sjeldne.

Mange rødlistearter er funnet på Vesterøy – hovedsakelig plantearter, men også 16 sommerfuglarter.

www.artsdatabanken.no

NORGES NASJONALPARKER

Trelerke er en karakterfugl for glissen furuskog på Vesterøy. Østfold har Norges største bestand og et nasjonalt ansvar for denne arten.

FRILUFTSLIV

Båtfolket dominerer friluftslivaktivitetene i denne delen av nasjonalparken. Mest kjent er naturhavnen «Fredagshølet», der du på en fin sommerdag vil møte en mengde båter. Her er det tilrettelagt med avfallsboder, toaletter og griller. Bruk dem!

Med sine skjær og holmer, bukter, vik og sund er området spennende å utforske med kajakk. I april er det fint å oppleve fugletrekket over Vesterøy.

Husk fartsbegrensning på fem knop – se kartet.

Oslofjordens friluftsråd

Steinvender. Foto: Trond Haugskott

Strandstjerne. Foto: Trond Haugskott

Foto: Aase Richter

Steinkobbe. Foto: Åge Sten Fredriksen

Ærfugl. Foto: Trond Haugskott

Heia

Heia er en værutsatt holme som ligger ca. fem kilometer sørvest for Tisler. Den er omtrent 75 dekar stor og sterkt fuglegjødset. Heia ble fredet som sjøfuglreservat i 1978 men er nå en del av Ytre Hvaler nasjonalpark.

VIKTIG HEKKEPlass FOR SJØFUGLER

Heia er en viktig hekkeplass for sjøfugl. Her er det kolonier av ærfugl, sildemåke, gråmåke, svartbak og makrellterne. Grågås og steinvender finner også veien hit. Gruntvannsområdene rundt Heia har stor verdi for mytende ærfugl på sensommeren, og på vinterstid for mange sjøfugler som dykkere, lommer, ender, måker og alkefugler. Sjøområdene er også viktige for fjordselen steinkobbe.

FLORA

Heia ligger utsatt til langt ut i havgapet og består for det meste av blankskurt gneis. I mange små revner og sprekker er vegetasjonen tydelig fuglegjødset og overraskende frodig med plantearter som dansk skjørbuksurt. På rullesteinsstranden helt nord finner vi blant annet strandflatbelg, strandkål, strandrug og hundekjeks. I tillegg er strandreddik og den sjeldne østersurten sett her.

Strandflatbelg

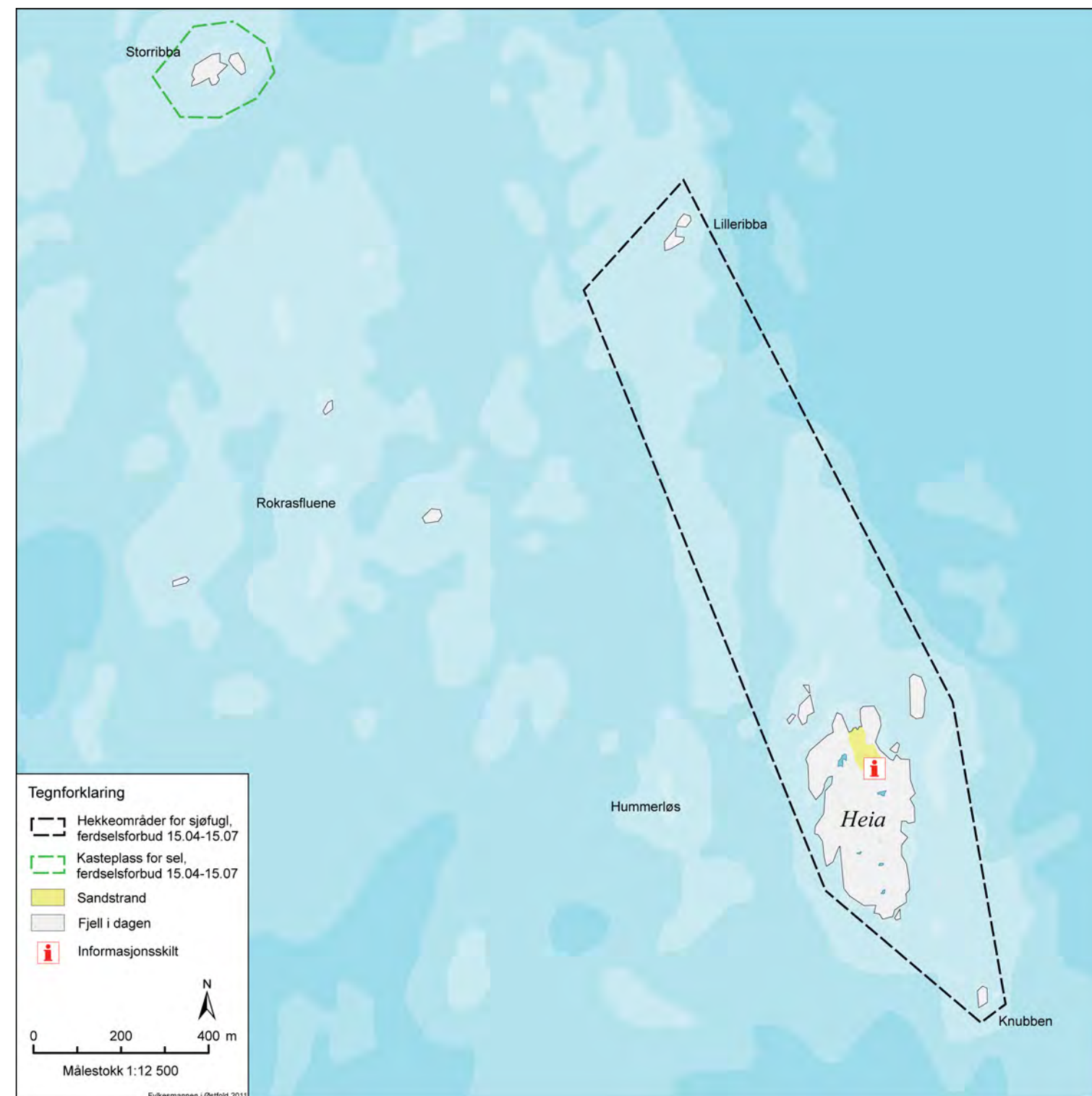
Det er også flere smådammer på Heia, tydelig fuglegjødset. Vannplanten vanlig andemat kan dekke hele vannflaten i disse dammene. Også andre plantearter som bred dunkjevle, sverdlilje og takrør er vanlige her.

KULTURMINNER

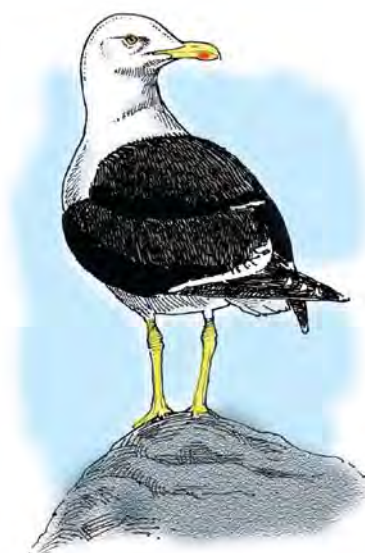
I 1868 satt den norske stat opp en seks meter høy steinvarde på Heia. Den har et karakteristisk jernkors på toppen. Varden er et av de mest markante sjømerkene i området og en markering av at Heia ble regnet som norsk territorium. Det er også et minnesmerke over de mange omkomne fra de mange skipsforlisene gjennom tidene. Det er også to mindre varder på øya, en hvit og en sort på svaberget i sør.

Omtrent midt på østsiden av den lille øya oppførte Rednings-selskapet i 1935 en signalmast. Hensikten var å gjøre det mulig å varsle folk på land om at skipbrudne var kommet i land på Heia og trengte hjelp. Kulturminnet har, tross forfall, fortsatt stor fortellerkraft.

En steinhytte ble oppført nord på Heia av Redningsselskapet i 1938 til ly for skipbrudne til erstatning for den fiskebua de ble gitt i 1896. Denne nødbua er nylig restaurert av stiftelsen Heias Venner.

Strandkål

Sildemåke

KULTURHISTORE

Heia ligger et par km fra riksgrensen og var årsak til stridigheter under den siste svensk-norske grenseoppgangen. Farvannet omkring Heia er et yndet hummerområde for både norske og svenske fiskere, og Sverige ønsket derfor å sikre seg området.

På Heia er det rike fiskebanker på alle kanter, og særlig om høsten under hummerfisket har det gjennom årene vært et yrende liv her ute. Før det ble vanlig med forbrenningsmotor på båtene, pleide fiskere fra Herføl og Kirkøy å holde til på Heia uken igjennom. På nordvestsiden av Heia er det en dyp vik som danner en naturlig havn. Her er det også rester etter en opphalingsslipp og et mangfold av fortøyningsbolter. Fiskere fra Herføl satte opp fem eller seks hytter her ute. Restene av hyttene kan ses i bukta. Aktiviteten skal ha vært særlig stor i 1870-årene, da «ukependlere» både fra Norge og Sverige drev hummerfangst i området.

Det fortelles at det var en mann fra Kråkerøy som slo seg til på Heia og ble i minst ti år. Han ble kalt Ole Stråsen på Heia. Det ble fortalt han kunne trolle og at det var kjærlighetssorg som fikk han til å søke ensomheten. Eneboeren på Heia levde av fiske, og når det dro opp til storm, reiste han som regel inn til Tisler.

I et belte som strekker seg fra Kosterhavet til Torbjørnshavn i nasjonalparken er det usedvanlig urent farvann. Heia ligger i dette beltet. Det har derfor vært mange tragiske forlis ved Heia. Blant de mest kjente var den engelske barken «Savanna», som strandet her andre juledag i 1896. Et annet var fullriggeren «Samuel Hansen» som støtte på Rokrasfluet nyttårsaften i 1908.

MYTENDE ÆRFUGL

Fra midsommers og utover samles flokker av ærfugl i gruntvannsområdene rundt Heia for å myte. Da feller de blant annet vingefjær. I denne perioden er de ikke flygedyktige, og er derfor avhengige av næringsrike og trygge områder.

Ærfugl hann seinsommer

Vis hensyn til dette og hold avstand til fuglene når du ferdes i båt!